

**КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ ЕСЕ  
В 5–9 КЛАСАХ**  
**методична модель для вільного та формального есе**

**1. Нормативна й програмова основа**

Модель укладено в компетентнісній логіці чинного Державного стандарту базової середньої освіти, чинних модельних і навчальних програм з української мови для 5–9 класів та Системи й загальних критеріїв оцінювання результатів навчання учнів, затверджених наказом МОН від 04.05.2026 № 722 у чинній редакції з урахуванням змін, внесених наказом МОН від 29.06.2026 № 1001.

Об'єктом оцінювання є результати навчання учнів, продемонстровані під час створення есе.

Чинні програми НУШ передбачають написання есе як виду текстової діяльності. У методичних матеріалах МОН розрізняються вільне й формальне есе. Тому однаковий жорсткий композиційний шаблон для всіх есе методично недоцільний.

**2. Що таке есе і що в ньому оцінюємо**

Есе — самостійне письмове висловлення з виразною авторською позицією та особистісним осмисленням теми/проблеми. Для оцінювання важливі не «літературний талант» і не збіг поглядів учня з поглядами вчителя, а змістовність і самостійність позиції, цілісність міркування, доречність мовних засобів та грамотність.

**3. Вільне й формальне есе: не оцінюємо однаково**

| Ознака            | Вільне есе                                                                              | Формальне есе                                                                                                                           |
|-------------------|-----------------------------------------------------------------------------------------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| Композиція        | Вільна, але текст має бути цілісним і структурованим. Не вимагаємо механічного шаблону. | Логічно організована відповідно до завдання; очікуємо виразну позицію, аргументацію/пояснення, приклади за потреби, логічне завершення. |
| Авторська позиція | Центральна; може бути особистісною, емоційною, асоціативною.                            | Центральна; має бути чітко сформульована й достатньо обґрунтована.                                                                      |
| Стиль             | Може бути невимушеним, індивідуальним, образним;                                        | Більш організований і цілеспрямований; мовні                                                                                            |

|       |                                                                                                   |                                                                                                                                                    |
|-------|---------------------------------------------------------------------------------------------------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
|       | засоби мають бути доречними.                                                                      | засоби підпорядковані аргументації та комунікативній меті.                                                                                         |
| Обсяг | Не робимо сам обсяг самотійним критерієм: важлива достатність для виконання конкретного завдання. | Обсяг визначає вчитель відповідно до програми, віку й завдання; недостатній обсяг впливає на бал лише тоді, коли через нього завдання не виконано. |

#### 4. Чотири критерії

| Критерій                               | Що оцінюємо                                                                                                                                                                                   |
|----------------------------------------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| К1. Авторська позиція і розкриття теми | Відповідність темі та завданню; наявність власної позиції; змістовність її розкриття; доречність пояснень, аргументів і прикладів; фактична коректність там, де робота спирається на джерело. |
| К2. Логіка й цілісність міркування     | Послідовність думки; смислові зв'язки; внутрішня цілісність; доречність композиції й абзацного поділу. Для вільного есе допускається вільна композиція, якщо вона не руйнує цілісності.       |
| К3. Мовне оформлення й виразність      | Точність, доречність, природність і різноманітність лексики та синтаксису; граматична правильність; стилістична доречність; виразність мовлення, якщо вона працює на задум.                   |
| К4. Грамотність                        | Дотримання опрацьованих орфографічних і пунктуаційних норм.                                                                                                                                   |

#### 5. Основна критеріальна матриця

| Рівень           | К1                                                                                                         | К2                                                           | К3                                                      | К4                                                         |
|------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------|--------------------------------------------------------------|---------------------------------------------------------|------------------------------------------------------------|
| Високий<br>10–12 | Позиція чітка й самотійна; тему розкрито змістовно та відповідно до виду есе; аргументи/пояснення доречні. | Міркування цілісне й послідовне; композиція працює на задум; | Мова точна, природна, доречна й достатньо різноманітно; | Опрацьовані норми застосовано системно й упевнено; можливі |

|                   |                                                                                                                              |                                                                                             |                                                                                                     |                                                                                                      |
|-------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|---------------------------------------------------------------------------------------------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------|
|                   |                                                                                                                              | переходи природні.                                                                          | виразність не штучна.                                                                               | поодинокі несистемні помилки.                                                                        |
| Достатній<br>7–9  | Позиція зрозуміла; тему загалом розкрито; окремі думки, аргументи чи приклади недостатньо розвинені.                         | Загальна логіка збережена; є окремі слабкі переходи, повтори думки або структурні недоліки. | Мова загалом доречна; трапляються неточності, повтори, одноманітні або невдалі конструкції.         | Більшість норм застосовано правильно; окремі вміння нестабільні.                                     |
| Середній<br>4–6   | Позиція окреслена частково або нечітко; тема розкрита неповно; пояснення/аргументація слабкі чи частково недоречні.          | Міркування місцями непослідовне; зв'язки між частинами слабкі; цілісність порушується.      | Мовні засоби обмежені; лексичні, граматичні чи стилістичні помилки помітно ускладнюють висловлення. | Норми застосовуються непослідовно; є системні порушення окремих опрацьованих норм.                   |
| Початковий<br>1–3 | Власна позиція майже не сформульована; текст значною мірою не відповідає темі/завданню або складається з окремих фрагментів. | Логічні зв'язки значною мірою відсутні; текст фрагментарний.                                | Мовне оформлення істотно ускладнює розуміння думки.                                                 | Значна кількість порушень опрацьованих норм свідчить про недостатню сформованість відповідних умінь. |

## 6. Як визначити конкретний бал

Спочатку визначаємо рівень за сукупністю К1–К4. Конкретний бал у межах рівня встановлюємо шляхом співвіднесення продемонстрованих результатів із загальними критеріями відповідного бала, визначеними наказом МОН № 722 у чинній редакції з урахуванням змін, внесених наказом № 1001, та з урахуванням специфіки конкретного есе.

- Як практичний орієнтир усередині рівня враховуємо повноту, самостійність, сталість і якість продемонстрованих умінь; цей орієнтир не замінює загальних критеріїв конкретного бала, установлених наказом № 722.

**К1 є визначальним.** Високий загальний результат неможливий, якщо авторська позиція та виконання комунікативного завдання не досягли високого рівня. На межі рівнів пріоритетними є К1 і К2.

## 7. Єдина система позначень помилок

**Умовні позначення:** З - змістова; Ф - фактична; ЛС - логіко-структурна; М - мовна: Мл - лексична, Мг - граматична, Мс - стилістична; О - орфографічна; П - пунктуаційна.

**Для підрахунку:** Мл + Мг + Мс = М. Деталізація Мл / Мг / Мс потрібна насамперед для діагностики характеру мовних труднощів і зворотного зв'язку.

## 8. Як ураховуємо помилки

| Категорія | Що до неї належить                                                                                                                                | Принцип ураховання                                                                                                                            |
|-----------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| З (К1)    | Відхилення від теми; суперечність власній заявленій позиції; недоречний або не пов'язаний із позицією аргумент; істотна неповнота розкриття теми. | Оцінюємо масштаб і вплив на розкриття теми. Значне невиконання завдання важить більше, ніж проста арифметична кількість.                      |
| Ф (К1)    | Фактичне спотворення відомостей із джерела, тексту, події, імені, дати чи іншого факту, якщо точність таких відомостей є частиною завдання.       | Ураховуємо окремо від змістової помилки; вага залежить від того, наскільки фактична неточність впливає на аргументацію та виконання завдання. |
| ЛС (К2)   | Логічний розрив; невмотивований стрибок між думками; повтор тієї самої думки без розвитку; композиційний збій; недоречний абзацний поділ.         | Один первинний логічний збій не множимо на кілька структурних «штрафів».                                                                      |
| Мл (К3)   | Неточне слововживання; порушення лексичної сполучуваності; невиправдана тавтологія/повтор; слово в невласливому значенні.                         | 1 первинний випадок = 1 М.                                                                                                                    |
| Мг (К3)   | Порушення словозміни, узгодження,                                                                                                                 | 1 первинний випадок = 1 М.                                                                                                                    |

|            |                                                                                                |                                                                                                               |
|------------|------------------------------------------------------------------------------------------------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
|            | керування, побудови словосполучення чи речення.                                                |                                                                                                               |
| Мс (К3)    | Стилістично недоречний засіб, не виправдане змішування стилів, штучна канцеляризованість тощо. | 1 первинний випадок = 1 М; оцінюємо з урахуванням виду есе.                                                   |
| О / П (К4) | Орфографічні й пунктуаційні помилки на опрацьовані норми.                                      | Кожну враховуємо; повторення тієї самої помилки в тому самому слові — 1 загалом; системність фіксуємо окремо. |

## 9. Орієнтовні кількісні індикатори

| Рівень            | З / Ф (К1)                                                                   | ЛС (К2)                        | М (К3)     | О+П (К4)    |
|-------------------|------------------------------------------------------------------------------|--------------------------------|------------|-------------|
| Високий<br>10–12  | 0–1 незначний змістовий недолік; позиція й тема не спотворені                | 0–1                            | 0–3        | 0–2         |
| Достатній<br>7–9  | 1–2 недоліки без втрати основної позиції та відповідності темі               | 1–2                            | 4–6        | 3–6         |
| Середній<br>4–6   | 3–4 або часткове розкриття теми / слабка аргументація; позиція простежується | 3–4                            | 7–8        | 7–11        |
| Початковий<br>1–3 | 5 і більше або істотне невиконання завдання / відсутність зрозумілої позиції | 5 і більше або фрагментарність | 9 і більше | 12 і більше |

## 10. Правила, які захищають есе від шаблонності

**Не оцінюємо погляди.** Учень має право на власну позицію. Бал залежить від того, як її розкрито й обґрунтовано, а не від того, чи погоджується з нею вчитель.

**Не вимагаємо «двох аргументів» завжди.** Кількість аргументів визначає конкретне завдання. Для вільного есе один добре розгорнутий мотив може бути достатнім.

**Не вимагаємо шаблонного вступу й висновку.** Вільна композиція допустима, якщо текст цілісний. Формальне есе потребує чіткішої логічної організації.

**Не оцінюємо креативність окремими балами.** Оригінальність може проявлятися в К1 і К3, але «неоригінальна» думка сама по собі не є помилкою.

**Не караємо за емоційність.** Емоційність природна для есе, якщо не руйнує зміст, логіку та доречність мовлення.

**Не караємо двічі.** Одне первинне порушення не повинно автоматично знижувати результат за кількома критеріями.

**Правильні самовиправлення не знижують результат.** Оцінюємо кінцевий варіант роботи.

**Нормативний варіант не є помилкою.** Якщо мовна чи пунктуаційна форма допускається чинною нормою, її не виправляємо як помилкову.

## 11. Спірні випадки

| Ситуація                                                | Рішення                                                                                           |
|---------------------------------------------------------|---------------------------------------------------------------------------------------------------|
| Учень не погоджується з тезою, запропонованою вчителем  | Якщо завдання дозволяє власну позицію - це не помилка; оцінюємо обґрунтування.                    |
| Вільне есе не має окремого формального вступу           | Не помилка, якщо текст має зрозумілий початок, цілісно розгортає думку й завершується природно.   |
| Есе дуже образне, але майже не відповідає темі          | Виразність К3 не компенсує невиконання К1.                                                        |
| Есе просте за мовою, але думка чітка й добре розгорнута | Простота не є недоліком сама по собі; оцінюємо точність, доречність і достатність мовних засобів. |
| Є лише один аргумент                                    | Не автоматична помилка. Перевіряємо вимогу конкретного завдання та достатність аргументації.      |
| Текст короткий                                          | Сам обсяг не караємо; якщо через недостатній обсяг позицію не розкрито - це проявляється в К1/К2. |
| Учень уживає розмовну лексику                           | У вільному есе вона може бути                                                                     |

|                                                |                                                              |
|------------------------------------------------|--------------------------------------------------------------|
|                                                | доречною; у формальному оцінюємо відповідність стилю й меті. |
| Одне невдале слово спричинило граматичний збій | Не подвоюємо автоматично; фіксуємо первинну мовну помилку.   |

## 12. Алгоритм перевірки

1. Уточніть вид есе й конкретне комунікативне завдання.
2. Оцініть К1: чи є власна позиція, чи відповідає текст темі, чи достатньо розгорнуто думку.
3. Оцініть К2: чи є міркування цілісним і логічним; не вимагайте від вільного есе шаблонної композиції.
4. Оцініть К3: точність, природність, доречність і різноманітність мовлення; позначте Мл, Мг, Мс.
5. Оцініть К4: позначте О і П; не враховуйте правильні самовиправлення та ще не опрацьовані норми.
6. Перевірте, чи не пораховано одне первинне порушення двічі.
7. Визначте загальний рівень; на межі рівнів пріоритетними є К1 і К2.
8. Визначте конкретний бал усередині рівня, співвідносячи продемонстровані результати із загальними критеріями відповідного бала, установленими наказом № 722.
9. Дайте короткий діагностичний коментар.

## 13. Вікова прогресія

| Класи | Методичний акцент                                                                                                                    |
|-------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| 5–6   | Особиста реакція на тему; зрозуміла авторська позиція; проста, але цілісна думка; доречні власні приклади; природність мовлення.     |
| 7     | Посилення аргументованості й самостійності; усвідомлений добір прикладів; краща організація міркування; редагування власного тексту. |
| 8–9   | Більш розгорнуте й критичне осмислення проблеми; свідоме використання аргументації, жанрово-                                         |

#### **14. Приклади зворотного зв'язку**

- «Позиція чітка й особиста; спробуй глибше пояснити, чому цей приклад її підтверджує».
- «Есе цілісне й природне; зверни увагу на повтори одного слова».
- «Думка цікава, але два абзаци відходять від теми - залиш те, що працює на основну позицію».
- «Вільна композиція вдала: текст читається як єдине міркування».
- «Аргументація переконлива; повтори правило, пов'язане з позначеними орфографічними помилками».

#### **15. Нормативні та програмові джерела**

- Наказ МОН України від 04.05.2026 № 722 «Про затвердження системи та загальних критеріїв оцінювання результатів навчання учнів» — у чинній редакції з урахуванням змін, внесених наказом МОН від 29.06.2026 № 1001.
- Державний стандарт базової середньої освіти.
- Чинні модельні навчальні програми «Українська мова» для 5–9 класів, рекомендовані МОН, зокрема програми Голуб—Горошкіної, Заболотного та ін., Полторацької та ін.
- Чинні навчальні програми, розроблені на основі модельних програм.
- Методичні рекомендації МОН, у яких есе визначено як самостійну творчу письмову роботу та розмежовано вільне і формальне есе.